

KUR'ÂN'DA MESELLERLE ANLATIMIN EĞİTİM AÇISINDAN DEĞERİ

Süleyman KOÇAK*

ÖZET

Mesellerle anlatım, Kur'ân'ın çok sık başvurduğu bir yöntemdir. Temsille anlatımın Kur'ân'da bu denli tercih edilen bir üslûp olmasının nedeni, Kur'ân'ın ondan genel amaçlarına olduğu kadar eğitim amaçlarına hizmette de son derece olumlu sonuçlar elde etmesidir. Çünkü meseller farklı, çarpıcı, ilginç, çekici, hikmet dolu, veciz, renkli, hedefi on ikiden vuran, anlatılmak isteneni net, açık, kolay, kestirme bir şekilde ifade eden yapılardır. Bu yapılar, insanı teslim alacak derecede onun duygu ve düşüncelerini kuşatan bir anlatım tarzına sahiptir. İnsanı etkileme, dikkatini çekme, onu cezp, harekete geçirme, ikna, iyiye, hayra sevke daha birçok olumlu özellikleriyle başarılı bir eğitim için gerekli olan tüm donanıma sahiptir. Bundan dolayıdır ki meseller, insanı insan yapan tüm alanlarda eğitmeyi hedefleyen Kur'ân'ın vazgeçilmezleri arasında yerini almıştır.

Anahtar kelimeler: Mesel, Kur'ân, Eğitim, Yöntem

ABSTRACT

“Expression with the proverbs in the Qur'an is in terms of educational value”

Expression with the proverbs is the method that Qur'an often applied. the Reason of the preferred method of expression with the proverbs in the Qur'an have acquired positive results for duty of educational purposes as general purposes of Quran. Because the proverbs are the structures that explain differently, striking, interesting, attractive, philosophy, concise, colorful, destination to the bingo, the clear meaning, open and easy. These structures have styles that surround senses of the man and his ideas on a high level that captures the man. It has all necessary equipment that affect, attract, move, convince people and carry people to favor, and have many features for a successful training. That's why, the proverbs took place between principles of Qur'an's indispensables in the fields that aim to educate people.

Key words: Proverb, Qur'an, Education, Method

* Dr., Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Belağatı Öğretim Görevlisi.

A. Mesellerle Anlatım ve Önemi

1. Meselin Tanımı

Mesel, en genel anlamıyla eş, benzer, örnek demektir. Ancak mesel, delil, işaret, ibret, ilginç, farklı hal, durum, özellik vb. anlamlara da gelmektedir. Mesel terim olarak ise, sonradan meydana gelen bir olayı daha önceki bir olaya benzetmek için söylenen, halk arasında kabul görerek yayılan, dilden dile dolaşan, nesilden nesile aktarılan, hikmetli, sanatlı, veciz (özlü) sözlerdir¹. Kur'ân ıstılahında ise meseller, bir konuyu, düşünceyi, soyut bir anlamı açıklamak ve kavratmak için getirilen örnekler ve yapılan benzetmelerdir. Kur'ân'daki meseller, veciz sözler veya atasözleri anlamına gelen meseller değil, önemli, şaşırtıcı ve ilginç karşılanacak hal, durum, özellik ya da kıssa manasına gelen mesellerdir. Bunlara temsili veya sembolik anlatımlar da denir. Kapalı anlamları açıklamak için o kavramın duyular dünyasından bir benzerini, örneğini dile getirmek demektir. Bu da bir kavramın somutlaştırılması anlamına gelmektedir². Kur'ân'daki meseller çoğunlukla bu gruptandır³.

2. Mesellerle Anlatımın Önemi

Eğitimi temelde bir yönlendirme, etkileme ve belli kazanımları başkalarına transfer etme ameliyesi olarak düşünürsek Kur'ân'ı Kerim "ikra" ile başlayan daha ilk inen beş ayetle eğitim startını verdiğini ve öncelikli hedefinin eğitim, insanı inşa etmek olduğu vurgusunu yaptığını söyleyebiliriz. :

-
- ¹ Gatâmiş, Abdulmecid, *el-Emsâlu'l-Arabiyye, Dirâsetun Târîhiyye Tahlîliyye*, Dimeşk, 1988, s. 11; İmîl Bedî' Yakub, *Mevsuatu Emsâli'l-Arab*, Beyrut, 1995, I, 21; Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usûlü*, Ank., 1985, s. 174; Ebû Ali, Muhammed Tevfik, *el-Emsâlu'l-Arabiyye ve'l-Asru'l-Câhîlî*, Beyrut, 1988, s. 34, 41; Kâsîmî, Ali, *et-Teâbiru'l-İstîlâhiyye ve's-Siyâkiyye ve Mu'cemun Arabiyyun Lehâ*, yy., ty., s. 30; Beyânünî, Abdulmecid, *Darbu'l-Emsâl fi'l-Kur'ân Ehdâfuhu't-Terbeviyye ve Âsâruhû*, Dimeşk, 1991, s. 15-22; Şerif Mansûr b. Avn el-Abdelî, *el-Emsâl fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Cidde 1985, s. 15-16.
- ² Bkz. Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, İst., ty., I, 243- 244; Fersahoğlu, Yaşar, *Kur'ân'da Zihin Eğitimi*, İst., 1996, s..588; Yavuz, Yusuf Şevki, *Kur'ânı Kerimde Tefekkür ve Tartışma Metodu*, Bursa, 1983, s. 98; Beyânünî, *Darbu'l-Emsâl*, s. 19-22; Kodaz, İsmail, *Bir Edebî Tasvîr Biçimi Olarak Kur'ân Meselleri* (Basılmamış Doktora Tezi), Sos. Bil. Enst., Konya, 1999, s. 80, 91-92; Eren, Şâdi, *Kur'ânda Teşbîh Ve Temsiller*, İst., 2002, s. 60.
- ³ Beyânünî, *Darbu'l-Emsâl*, s. 19-22.

“Yaratan Rabbinin adıyla oku. O insanı (rahim duvarına) yapışan bir nesneden yarattı. Oku, insana bilmediklerini öğreten, kalemle yazmayı öğreten Rabb’in sonsuz kerem sahibidir.”⁴

Bu ayetlerle **Kur'an'ı Kerim** aynı zamanda eğitimin ne ve nasıl olduğu sorularına cevap olabilecek nitelikte açıklamalarda bulunmuş, eğitimin birincil malzemesi olan bilginin kaynağına ve eğitimin önemli araçları olan okumaya ve yazmaya dikkat çekmiştir. **Kur'an insanı eğitirken hedef olarak koyduğu muttaki, erdemli insan yetiştirmek için ne gerekiyorsa yapmış ve insanı kapsamlı zihin, kalp, davranış gibi onun tüm yönlerini içine alan bir eğitim sürecinden geçirmiştir. Bunu yaparken de birçok başarılı eğitim metodu kullanmıştır. Bu metotlardan bazılarını şu şekilde sıralayabiliriz:** 1- Takrir metodu, 2- Soru cevap metodu, 3- Tekrar metodu, 4- Tedricilik metodu, 5- Tartışma metodu, 6- İmtihan metodu, 7- Gözlem ve deney metodu, 8- Muhatabını şüpheye sevk etme metodu, 9- Modelleme metodu, 10- Öğüt verme metodu, 11- Kıssa ile eğitim metodu, 12- Mesellerle eğitim metodu⁵.

Mesellerle anlatım⁶ başka bir ifadeyle temsil yoluyla anlatım⁷, Kur'an'ın belli başlı eğitim metotlarından birisidir⁸. Kur'an,

⁴ Alak, 96/1-5.

⁵ Eğitim metotları ve prensipleri konusunda geniş bilgi için bkz. Öcal, Mustafa, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metotlar*, Ank., 1991, s. 240-272; Bayraklı, Bayraktar, *İslam'da Eğitim, Batı Eğitim Sistemleriyle Mukayeseli*, İst., 1989, s. 129-264; Bayraktar, M. Faruk, *İslam Eğitiminde Öğretmen-Öğrenci Münasebetleri*, İst., 1989, s. 31-60; Bilgin, Beyza, Selçuk, Mualla, *Din Öğretimi, Özel Öğretim Yöntemleri*, Ank., 1997, s. 120-154, 570-629; Özbek, Abdullah, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed*, Konya, 1991, s. 123-240; Kayacan, Murat, *Kur'an'ın Hz. Peygamber'i Eğitmesi*, İst., 2007, s. 47-162; Aydın, Mehmet Zeki, *Din Öğretiminde Yöntemler*, Ank., 2005, s. 83-275; Nahlâvî, Abdurrahman, *Usûlü't-Terbiye el-İslamiyye ve Esâlibuhâ*, Dımeşk, 1979, s. 184-264.

⁶ Mesellerle anlatım, edebiyat kitaplarında 'darbı mesellerle anlatım, mesel, temsil getirerek anlatım, temsil, tasvir yoluyla anlatım, tasviri, temsili anlatım' olarak da adlandırılmaktadır.

⁷ Örneklendirmek, misal vermek, benzetme yapmak, kıssa, mesel anlatmak, resim veya başka bir şeyle bir şeyin misalini tasvir etmek anlamlarına gelen temsil, bir edebiyat terimi olarak 'bir şeyi benzeriyle veya bir şeye benzeterek anlatmak, bir hakikati diğer bir hakikate veya bir hayale veya meşhur bir mesele benzeterek misali bir surette ifade etmek' demektir. (Bkz. Elmalılı,

gayelerinden hangisini gerçekleştirmek istese, ne zaman mücerret bir manayı, ruhî bir durumu, manevî bir sıfatı, bir insan tipini, olmuş bir olayı, geçmiş bir kıssayı, gaybî bir gerçeği ifade etmek istese, yahut bir tartışma yapmak, delil getirmek, ikna konuşması yapmak istese hep bu metodu kullanır, sözleri adeta resimlendirerek ruha, duyulara seslenmek ister⁹. Temsil yöntemi, Kur'an'ın gizli manaları bildirmede, gerçekleri ifade etmede, soyut konuları açıklamada kullandığı etkili bir araçtır¹⁰. Meseller, helal, haram, muhkem, müteşâbih gibi Kur'an'ın temel konularından¹¹ biri, belki de en hacimli olanıdır. Kur'an, konularını anlatırken sıkça mesellere başvurur, böylece sözün güzelliğine güzellik katar ve etkisini artırır¹². Kur'an'ın her tarafında saçılmış inciler misali bulunan meseller, onun i'câzının sırlarından biridir¹³. Sembol/sembolik anlatım metodu olarak da kavramlaştırılabilinecek bir tekniktir ve Kur'an'ın anlatım üslubu bu olgu üzerine bina edilmiştir diyebiliriz. Kur'an, bu hususta şöyle buyurmaktadır:

“Andolsun biz, bu Kur'an'da insanlara öğüt almaları için her türlü temsili getirdik.”¹⁴

Meseller, hayatta daima cereyanı ve tekrarı mümkün olayların, karşılaşılabilecek hallerin ideal kabul edilen misalleridir¹⁵. Kur'an'da iki şeyin karşıtlığı anlatılırken genellikle bu yola başvurulur. Soyut konuların ve akli gerçeklerin meselle anlatımında büyük hikmetler bulunmaktadır. Çünkü temsillerin önemli bir özelliği, gerçekliğin başka türlü bize kapalı kalan boyutlarını açmasıdır. Hatta her türlü sanat ve edebiyattaki temsili anlatımlar,

Hak Dini Kur'an Dili, I, 244; Yavuz, Yusuf Şevki, *Kur'anı Kerimde Tefekkür ve Tartışma Metodu*, s. 98; Beyânüni, *Darbu'l-Emsâl*, s. 21.)

⁸ Bayraklı, Bayraktar, *İslam'da Eğitim Batı Eğitim Sistemleriyle Mukayeseli*, s. 206; Bayraktar, M. Faruk, *İslam Eğitiminde Öğretmen-Öğrenci Münasebetleri*, s. 52; Özbek, Abdullah, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed*, s. 165; Beyânüni, *Darbu'l-Emsâl*, s. 61; Nahlâvi, Abdurrahman, *Usûlü't-Terbiye el-İslamiyye ve Esâlibuhâ*, s. 221.

⁹ Kutup, *Kur'an'da Edebî Tasvîr*, Ank., 1967, s. 51-52.

¹⁰ Şerif Mansûr, *el-Emsâl fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 57; Eren, Şâdi, *Kur'ânda Teşbih Ve Temsiller*, s. 44

¹¹ Beyânüni, *Darbu'l-Emsâl*, s. 39.

¹² Eren, Şâdi, *Kur'ânda Teşbih Ve Temsiller*, s. 44

¹³ Beyânüni, *Darbu'l-Emsâl*, s. 23.

¹⁴ Zümer, 39/27.

¹⁵ Veli Ulutürk, *Kur'an'da Temsilli Anlatım*, İst., 1995, s. 14.

hakikatin başka yollardan elde edilmesi mümkün olmayan boyutlarını bize açma girişimi olarak görülebilir¹⁶. Temsil, en uzak hakikatleri yakına getiren bir dürbün; en yüksek gerçeklere ulaştıran bir merdiven; gaybî gerçeklere açılan bir penceredir¹⁷.

Mesel, hikmetin en belîğ olanıdır. Onda, lafızlar kısa, manalar dolgun ve derindir¹⁸. Temsil metodu tevhit, ahiret, gayp, Allah'ın isim ve sıfatları gibi en hassas konuların bile anlatıldığı, zihinle birlikte görme duyusu ve hayal melekесinin birlikte çalıştığı, eğiten ile eğitilen arasındaki bilgi ve kültür farkının kendisiyle asgariye indiği bir metottur. Muhatapların mesajı kavramalarına kolaylık sağlanması ve dönüşüme/ıslah ameliyesine psikolojik anlamda müsait hale gelmesi bakımından da temsili anlatım metodu fevkalade önem arz etmektedir¹⁹.

Temsili anlatım, soyut zihni anlamları ve psikolojik durumları, kıssa ve hikâyeleri, olay ve sahneleri, insan tiplmeleri ve beşer tabiatı ile ilgili hususları tahayyül edilebilecek şekilde canlı ve somut şekillerle ifade etme, kelime ve cümlelerle resmetme anlamında bir çeşit edebî tasvir sayılmaktadır. Kur'an'ın anlatım biçimlerinin geneline hâkim olan bu üslupla, çizilen tablolara canlılık kazandırılır, hayat giydirilir, sürekli yenilenen bir hareketlilik verilir. Bir de bakarsınız ki o zihni anlam bir şekil, bir hareket olmuş, o psikolojik durum bir tablo yahut bir sahne olmuş, o insan tipi canlı bir hale gelmiş, o beşer tabiatı cisimlenmiş. Olayları, sahneleri, hikâyeleri ve manzaraları ise canlı, hareketli bir hale sokar. Bunlara bir de konuşma ilave edilince bu sahnenin bütün hayali unsurları tamamlanmış olur. Anlatım başlar başlamaz dinleyicilere yeni bir bakış kazandırır ve bunları olayın ilk gerçekleştiği veya gerçekleşeceği sahneye çeker. Böylece dinleyenlere olayı hayallerinde canlandırabilecekleri bir ortam hazırlanır, kısaca dinleyiciler sahneye taşınır. Orada manzaralar birbirini takip eder, hareketler yenilenir, dinleyici bunun okunan bir kelam ve getirilen bir temsil olduğunu unutur da sahneye çıkıp inen şahıslar görür. Cereyan eden olaylardan etkilenen insanların jest ve mimikleri, insanların yaşadıkları his ve duyguları açığa vurur.

¹⁶ Kodaz, İsmail, *Bir Edebî Tasvîr Biçimi Olarak Kur'an Meselleri*, s. 91-92.

¹⁷ Eren, Şâdi, *Kur'ânda Teşbîh Ve Temsiller*, s. 40.

¹⁸ Kayacan, Murat, *Kur'an'ın Hz. Peygamber'i Eğitmesi*, s. 124.

¹⁹ Kayacan, Murat, *Kur'an'ın Hz. Peygamber'i Eğitmesi*, s. 162-163.

Artık o hikâyeler burada hikâye olmaktan çıkar hayatın ta kendisi olur²⁰.

Anlatımda asıl olan, anlatılmak istenenin muhataba doğrudan, yalın olarak ulaştırılmasıdır. Aksi bir üslûba başvurulunca mutlaka edebî bir gerekçe olması gerekmektedir. Meseller dilde dolaylı anlatım biçimleri ve edebiyatçıların, eğitimcilerin sık kullandıkları bir anlatım şeklidir. Böyle bir anlatım şeklinin Kur'ân'da çokça kullanılmasının arkasında eğitim açısından birçok hedef ve gayenin olduğu ve insan eğitime çok fazla fayda ve katkı sağladığı muhakkaktır²¹.

Meseller gerçekliğin kapalı kalan yönlerini dolaylı yolla bize ulaştıran anlatım şekilleridir. Meselle anlatımda soyut ve kapalı anlamlar, manevî olaylar tasvir, teccim, teşhis ve tahyil gibi sanatlarla görülen, hissedilen, somut ve bir şekilde tasvir edilir. Bunun için de onu avam ve havas herkes anlar²².

Meseller soyut anlamlar üzerindeki perdeleri kaldırır ve muhatabın gözü önünde o anlam canlı bir şekilde sahneye konur. Bu nedenle temsille anlatım, ifadenin adeta zirvesidir²³.

Cürcânî, temsille anlatımda müşahede ve tecrübeye başvurulduğunu belirtmiş ve bu anlatımın etkisini buna bağlamıştır. Onun temsilin etkisine dair yaptığı tespitler son derece yerinde ve kayda değerdir:

“İster cümlede anlatım bittikten sonra gelsin isterse anlatımın asıl unsuru olsun temsilde, manalar aslı suretlerinden temsilin suretine nakledilince temsil onları azametli ve yaraşır bir elbise olarak giyer, gezip dolaşarak kazandığı kadr-ü kıymetlerin üstünde bir dereceye yükselir. O fakir elbiseler içinde mana artık bir ateş-pare haline ulaştığı için bu cazibe ile nefisleri şiddetle tahrik eder, kalpleri kendine çeker. Gönüllerin derinliklerinden kendisine, şiddet-i şevk ve aşk ve şiddet-i muhabbet celp olur.

²⁰ Kutup, *Kur'ân'da Edebî Tasvîr*, s. 51, 102; Kodaz, İsmail, *Bir Edebî Tasvîr Biçimi Olarak Kur'ân Meselleri*, s. 51-52.

²¹ Habenneke, Abdurrahman el-Meydani, *Emsâlü'l-Kur'ân ve Suverün min Edebihi'r-Râfi'*, Dimeşk, 1992, s. 59; Habenneke, Abdurrahman el-Meydani, *el-Emsâlü'l-Kur'âniyye*, Beyrut, 1980, s. 39.

²² Bkz. Suyûtî, Abdurrahman b. Ebubekir, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân* (trc. Komisyon), İst., 1987, II, 338; Kutup, *Kur'ân'da Edebî Tasvîr*, s. 51, 328.

²³ Kayacan, Murat, *Kur'an'ın Hz. Peygamber'i Eğitmesi*, s. 124.

Temsile bürünmüş manalar tabiat ve mizaçlara, muhabbet ve ihtiras aşıladıkları için onları bile değişikliğe uğratırlar...²⁴.

Ona göre temsil, övgü için kullanıldığında, ruhlarda daha derin ve kalıcı etki bırakır. Temsil eğer meyil ve şefkat için ise; daha büyük, daha sarsıcı ve daha tahrik edici olur. Eğer ülfet ve ünsiyet içinse daha süratli olur ve daha çok ferah verir; övüleni teslim alır, övene de şefaati sağlar. Temsil diller için daha kolay; kalplerin uyuşmasına daha uygun ve layık bir anlatımdır. Kınama için olursa, dokunuşu daha elem verici, dağlaması daha yakıcı, tesiri daha şiddetli ve gazabı daha hiddetlidir. Delil ve hüccet için, kullanılırsa, burhanı daha parlak, delili daha baskın, beyanı daha açıktır. İftihar için ise, şanı daha yüce, şerefi daha azametli, dili daha şaşırtıcıdır. Özür dileme ile alakalı ise, kalplere daha yakın, gönülleri daha çelici, kin ve hasetleri kökünden silip atıcı, gazabın hiddetini daha tez söndürücü, anlaşma ve akitlere daha keskin nefesle üfleyici, güzel dönüşlere daha büyük bir araçtır. Eğer temsil öğüt amacına yönelik ise, gönüllere daha şifalı, düşünmeye daha büyük davetçi, uyarma ve caydırma konusunda daha etkili, Allah'ın yardımını kazanmada ve gayeye götürmede, manevî hastalıkları tedavide ve kuşkuları gidermede en uygun vasıta²⁵.

İbni Rüşd'e göre ise halk, var olan her şeyi duyularla idrak edebilen varlıklar şeklinde tasavvur ve tahayyül eder. Onun için maddî olmayan varlıkların halka mesel getirilerek ve temsili surette anlatılması zorunludur. Naslar bu yüzden manevî ve uhrevî hakikatleri temsili surette anlatmışlardır²⁶.

B. Mesellerle Anlatımın Eğitim Hedefleri ve Eğitime Katkıları

Kur'an'da mesellerle anlatım metodunun birinci ve en genel amacını, 'insanlara doğru yolu göstermek (hidayet)' şeklinde ifade etmek mümkünse de bu genel amacı şu alt başlıklara ayırabiliriz:

²⁴ Cürcânî, Abdulkâhir, *Kitâbu Esrâri'l-Belâga* (thk. Hellmut Ritter), İst., 1954, s. 101-102.

²⁵ Cürcânî, *Esrâru'l-Belâga*, s. 102. Ayrıca bkz. Şerif Mansûr, *el-Emsâl fi'l-Kur'an*, s. 35-36; Senih, *Safvet, Kur'anda Edebî Veche*, İzmir, 1989, s. 172-173.

²⁶ Uludağ, Süleyman, *Felsefe Din İlişkileri*, İst., 1985, s. 35; Fersahoğlu, Yaşar, *Kur'an'da Zihin Eğitimi*, s. 589.

1- Batılın bütün sapıklıklarını ortaya koymak, içyüzlerini ve yanlışlarını deşifre etmek, bütün delillerini çürütmek, bütün düşüncelerini hükümsüz kılmak, sonunun kötü olduğunu, geleceğinin olmadığını beyan etmek, batılı tamamen gözden düşürmek. 2- Hakikati her yönüyle açıklamak, onun gerçek olduğunu ispat etmek, kesin delillerini ortaya koymak, sonunun iyi ve geleceğinin onun olduğunu belirtmek. 3- İnkârın, nankörlüğün, azgınlığın, şımarıklığın, dünyalık peşinde koşmanın, nefse ve arzularına yenik düşmenin, gaflete dalmanın vb. kötülüklerin ahiretten önce dünyadaki kötü sonu konusunda insanları uyarmak. 4- Allah'ın insan, tabiat, hayat konusundaki genel yasalarını (adetullahı/sünnetullahı) belirtmek, tarihi olaylardan, geçmiş ümmetlerin başına gelenlerden ders, ibret çıkartmak, hak batıl mücadelesinde hakkın her zaman üstün geleceğini ortaya koyarak yaşanan zaman için dersler çıkartmak, Allah'ın gücünün, kudretinin her şeyi kuşattığını belirtmek²⁷. 5- Kâfirlerin inançlarını öğretmek. 6- Kâfirlerin tutumlarını göstermek. 7- Müminler ile inanmayanlar arasında karşılaştırma yapmak ve 8- Dünya ile ahiret hayatını kavratmak gibi birçok genel amacı bulunmaktadır²⁸.

İnsanlara doğru yolu göstermek için indirilen Kur'an incelendiğinde ondaki mesellerle anlatım metodunun, diğer metotlar gibi bu genel amaca yönelik olarak kullanılmasının yanında daha başka özel amaçlara, hedeflere de hizmet ettiği görülecektir. Davet ve tebliğ özellikle de eğitim öğretim açısından son derece önemli ve etkili olan bu özel amaçları, hem şekil hem de içerik olarak bu amaçlara hizmet edecek şekilde düzenlenen özelliklerini ve bunların olumlu sonuçlarından ve katkılarından önemli olanları şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Muhatabı Herhangi Bir Düşünceye İnandırmak ve İkna Etmek

Bu ikna, bazen konu hakkında yakın bilgi ifade eden kesin bir delil sunma şeklinde, bazen karşıdakini bir konuda iknaya yönelik, galib-i zan ifade eden zannî delil derecesinde, bazen de hiçbir delil getirmeden muhatabın aklına ve vicdanına hitap ede-

²⁷ Beyânüni, *Darbu'l-Emsâl*, s. 64-66.

²⁸ Kayacan, Murat, *Kur'an'ın Hz. Peygamber'i Eğitmesi*, s. 126-164.

rek bakışlarını herhangi bir gerçeğe çevirmek şeklinde kendini göstermektedir²⁹. Bu konuya şu ayet örnek gösterilebilir:

“Allah’ın rahmetinin eserlerine bak ki, ölümünden sonra nasıl yeryüzünü diriltiyor? Bunu böyle yapan elbette ölüleri de diriltir. O, her şeye kadirdir.”³⁰

Öldükten sonra dirilmenin en kolay anlaşılır delillerinden, misallerinden biri, şüphesiz ölü yeryüzüne baharda yeniden can verilmesidir. Sonbaharda rengi sararıp solan, üzerine ölümün beyaz kefeni giydirilen milyonlarca canlı, ilahi rahmetin eserlerinden olan bahar yağmuruyla yeniden hayat bulur, öldükten sonra dirilmeye misal olur. Adeta her sonbahar bir kıyamet, her bahar bir ba’s, yeniden diriliştir³¹. Verilen bu mesel, Cenabı Hakk’ın mahlûkatı öldükten sonra yeniden diriltmeye kadir olduğu gerçeğini oldukça etkileyici ve çarpıcı bir şekilde gözler önüne sermekte ve dinleyeni buna hem aklen hem de vicdanen inandırmaktadır.

2. Konunun Muhatabın Gözlerinin Önünde Canlandırılmasına İmkân Sağlayarak Anlamı, Muhatabın Zihninde Daha Açık ve Anlaşılır Hale Getirmek

İnsanlar, özellikle çocuklarla zihni düzeyleri çok yüksek olmayan avam, öğrenme faaliyetinde daha çok duyularına dayanırlar. Soyut konu ve kavramları anlamakta güçlük çekerler. Öğrenmek istedikleri şeyleri duyularıyla algılamak isterler. Kur’an, bu gerçekten hareketle insanları somuttan soyuta, bilinenden bilinmeyene götürerek eğitim yöntemini tercih etmiş ve uygulamıştır. Bunu yaparken evrende var olan her şeyden ve imkândan yararlanmıştı. İnsanları evrende bulunan her şeyi duyu ve deneyle incelemeye, oradan soyut kavramlar olan Allah, yeniden dirilme, ahiret, cennet, kıyamet vb. kavramlara ulaşmaya çağırmıştır. Bu türden kavramları, doğrudan anlatmak yerine tasvir, temsil, teşbih (benzetme) sanatlarına başvurarak adeta bir tablo gibi müşahhas hale getirmiştir³². Zira bazen bahse konu olan eş-

²⁹ Habenneke, *Emsâlu'l-Kur'an*, s. 66-67; Habenneke, *el-Emsâlu'l-Kur'âniyye*, s. 45.

³⁰ Rum, 30/50.

³¹ Eren, Şâdi, *Kur'ânda Teşbih Ve Temsiller*, s. 215.

³² Fersahoğlu, Yaşar, *Kur'an'da Zihin Eğitimi*, s. 586-588.

ya ve olayın incelenme imkânı bulunmayabilir. Bu takdirde yapılacak şey o eşya ve olayın modelinden veya resminden bu da mümkün değilse benzerinden yararlanmaktır³³.

Benzetmeler bilgi yüklü ve konuya da uygunsa, anlama şekline dönüşür. Anlamaya dönüşen benzetmelerde hayalin önemli bir rolü vardır. Temsil hayalle bilgi arasında köprü vazifesi görür. Kimi hayaller bu köprü aracılığıyla bilgi âlemine geçiş yaparak hayal âlemindeki izdihamı azaltır. Hayal âleminden bilgi âlemine geçişler olmadığı takdirde insan hayalperest olmaya başlar. Sonuçta bir ruh hastalığı haline dönüşür. Bu nedendir ki Kur'ân akli ve zihni eğitirken temsil, benzetme yöntemine yer verir ve bu anlamda mesellerden azami ölçüde yararlanır³⁴.

Kur'ân'da meseller, anlaşılması güç olayları akla yatkın hale getirip anlaşılır kılar, insanların daha rahat, kolay ve daha kalıcı bir şekilde öğrenmelerini sağlar. Bu güçlük bazen somut olayları, çoğu zaman da düşünsel ve duygusal soyut olayları algılamak şeklinde tezahür eder. Mesellerle, maddî olaylar hislerle algılanır, soyut olaylar gözle görülür hale gelir³⁵. Başka bir ifadeyle mesellerle mücerret manalar üzerindeki perdeler kaldırılır, somut anlamlar, imanî gerçeklikler duyular dünyasında hissedilir bir hal alır, metafizik, gaybî olan müşahede edilir, akli, manevî olan gözler önüne serilir ve nihayet tahayyül ve tevehhüm edilen mana kesinlik kazanır. Bu şekilde hem akla hem de duygulara aynı anda hitap ettiği için meseller, tesir ve ikna gücü fazla, avam ve havas herkes tarafından anlaşılabilir bir niteliğe bürünür.

Bu metodun üstünlüğünü fark edebilmek için, temsil metoduyla anlatılan konuları bir de yalın halleriyle düşünmek yeterli olacaktır. Bu ifade tarzında, zihinle birlikte görme duyusu ve hayal melesi de çalışmaktadır. Etkili eğitim metotlarını bir piramit gibi düşünürsek, kavrama oranının kullanılan duyuların fazlalığıyla doğru orantılı olarak arttığını söylemek mümkündür. Kur'ân, mesajlarını verirken mümkün olduğunca fazla duyulara hitap etmekte, anlaşılır ifadeler kullanmakta bu sayede muhata-

³³ Önder, M. Kemal, *Öğretimde Program, İlke ve Yöntemler*, İst., 1992, s. 52 .

³⁴ Bayraklı, Bayraktar, *İslam'da Eğitim*, s. 206-207.

³⁵ Bkz. Zemahşerî, *Esâsu'l-Belâga*, (thk. Abdurrahim Mahmut), Beyrut, 1982, s. 109; Habenneke, *Emsâlu'l-Kur'ân*, s. 61; Habenneke, *el-Emsâlu'l-Kur'âniyye*, s. 38-41 Beyânüni, *Darbu'l-Emsâl*, s. 61, 67; Nahlâvi, Abdurrahman, *Usûlü't-Terbiye el-İslamiyye ve Esâlibuhâ*, s. 224.

bın öğretilmek isteneni daha kısa sürede ve etkili bir biçimde kavraması sağlanmaktadır³⁶. Şimdi bu konuyu bir meselle anlatmaya çalışalım: Yüce Allah inkâr edenlerin amellerinin kendi katında kabule mazhar olmayacağını ve inanmayanların asla ve asla cennete giremeyeceklerini, onların amellerinin kabul olmasının ve cennete girmelerinin imkânsız bir şey olduğunu anlatmak istiyor. Bu soyut anlam yalın bir ifadeyle böyle ifade edilir. Fakat Kur'an'ın tasvirî ve temsili anlatım metodu, o manaları nasıl bir şekle sokuyor:

“Ayetlerimizi yalanlayan ve onlara karşı kibirlenenler var ya, işte onlara göklerin kapıları açılmayacak (iyilik namına yaptıkları Allah katında kabul edilmeyecek); deve iğne deliğinden geçmedikçe (balık kavağa çıkmadıkça) onlar da cennete giremeyecek. Mücrimleri biz işte böyle cezalandırırız”³⁷

Bu anlatımla Kur'an, muhataplarına bu iki şekli düşündürüp hislerini etkilemeye çalışıyor. Dinleyeni öyle bir duruma getiriyor ki hayalinde gök kapılarının açılmamasını, yüzlerine kapanmasını, onca iriliğinin yanında boynu, hörgücü, ayakları, özel şekli, bütün eğriliği ve acayıplığıyla devenin iğne deliğinden geçmesi şeklini gözünde canlandırıyor. Böylece kabul edilmeme ve imkânsızlığın, muhal olmanın manası³⁸ yalnız zihin yoluyla değil göz, his, hayal gibi daha birçok yolla ruhunun derinliklerine nüfuz ediyor³⁹.

Kur'an mesellerinde bulunan bu özelliğin eğitim açısından önemli bir katkısı da şudur: Muhatap soyuttan somuta geçmeye, mücerret anlamlarla, müşahhas anlamlar arasında karşılaştırma, kıyaslama yapmaya, gaybî gerçeklerle görünen âlem, cüzî olaylarla küllî hakikatler arasında ilişki, irtibat kurmaya alıştırmış, bunun eğitimi verilmiş ve böylece muhatabın düşünce ve

³⁶ Kayacan, Murat, *Kur'an'ın Hz. Peygamber'i Eğitmesi*, s. 162-163.

³⁷ Araf, 7/40.

³⁸ Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, Beyrut, 1992, V, 484-491; Tabersî, Ebu Ali el-Fadl b. el-Hasen, *Mecmeu'l-Beyân fi Tefsiri'l-Kur'an*, Beyrut, ty., III, 57; Semerkandî, Ebu'l-Leys Nasr b. Ahmed b. İbrâhim, *Tefsîru's-Semerkandî* (thk. Ali Muhammed, Adil Ahmed, Zekeriya Abdulmecid), Beyrût 1993, I, 540.

³⁹ Bkz. Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, III, 2161; Kutup, *Kur'an'da Edebî Tasvîr*, s.53.

fikir ufku genişletilmiş, ruh ve hayal dünyası zenginleştirilmiş olur⁴⁰. Ayrıca bir insana erdemli bir davranış kazandırılmaya çalışılırken ona doğrudan hitaplar ağır gelebilir. Mesellerle eğitilen şahıs olayı dinlerken kendini verilen model şahsın yerine koyar, kendisini onunla özdeşleştirir. Topluluk içinde de olsa konu büyük oranda kendisiyle ilgiliyse kolaylıkla ibret alabilir, ders çıkarabilir⁴¹.

3. Bir Konuyu Süsleyerek Ona Özendirmek veya Çirkin Göstererek Ondan Sakındırmak, Uzaklaştırmak ve Nefret Ettirmek

Muhatabı eğitim amaçlı olarak herhangi bir şeye yönlendirmenin (tergîb/ teşvik) ve ondan kaçındırmanın (terhîb/ tenfîr) birçok yolu ve yöntemi vardır. Bunlardan biri belki de en etkilisi, olayın güzel ve kötü, faydalı ve zararlı yönlerini serdederek insanı etkilemeye çalışmaktır.

Özendirme ve teşvik, bir konunun güzellikleri ve iyi yönleri gözler önüne serilecek muhatabın ona yönelmesini sağlamak amacını taşımaktadır. Nefret ettirme ise, bir konunun çirkinliklerinin ve kötü yönlerinin muhataba somut olarak sunulması ve böylece muhatabı uyarma, dikkatini ilgili konunun bilinmeyen boyutlarına çekme ve neticede ondan vazgeçmesini ve uzaklaşmasını sağlama amacına yöneliktir⁴². Kur'ân'dan bu konuya verebileceğimiz en güzel mesel şu ayetlerdir:

“Düşün bir kere, Allah nasıl bir temsil getiriyor: güzel söz, hoş bir ağaç gibidir ki kökü sabit, dalları semada, yemişlerini Rabbinin izniyle her an verir. Allah insanlara böyle temsiller getirir ki düşünüp öğüt alsınlar. Kötü söz ise toprağa kök salmayan, kolayca sökülebilen kötü ağaca benzer.”⁴³

İslam, tevhit güzel bir ortamda yetişen yerin derinliklerine kök salmış köklü, kökü sağlam, yeryüzünde yükseklere doğru dal budak salmış, senenin hiçbir mevsiminde meyvesi eksik olmayan, güzel, hoş, faydalı, ulu bir ağaca; küfür ve şirk ise, kötü

⁴⁰ Beyânüni, *Darbu'l-Emsâl*, s. 89-90.

⁴¹ Kayacan, Murat, *Kur'an'ın Hz. Peygamber'i Eğitmesi*, s. 122.

⁴² Bkz. Habenneke, *Emsâlu'l-Kur'ân*, s. 86; Habenneke, *el-Emsâlu'l-Kur'âniyye*, s. 55; Nahlâvî, Abdurrahman, *Usûlü't-Terbiye el-İslamiyye ve Esâlibuhâ*, s. 225.

⁴³ İbrahim, 14/24-26.

ortamda yetişen zararlı, çirkin, kötü kokulu, köksüz, gölgesiz, yemişsiz, faydasız bir ağaca benzetilmiştir⁴⁴. İslam ve tevhit ağacının kökü, kalpteki “Lâ ilahe illallâh” kelimesidir. Bu kelime kalpte kök salınca daima zahiri ve batini salih amel meyvelerini verir. İman ve İslam ağacının kökleri ilim, marifet ve yakindir. Gövdesi ihlâs, dalları salih amellerdir. Habis ağaç ise şirk ağacına işaretir. Şirkin bir delili yoktur. Ne yerde sabit bir kökü ne semada bir dalı, ne de tatlı bir meyvesi vardır. Yani şirk de böyle köksüzdür, asılsızdır, semeresizdir⁴⁵.

Görüldüğü gibi, bu benzetmeler insan zihnine iyi ile kötünün bilgisini veriyor. İyi ile kötüyü ancak zıtları ile tanımak mümkündür. İnsanın ruhunda kötüyü daima tepki gösterme, iyi olana meyletme duygusu yatar. İyi ve kötünün örnekle takdim edilmişinde de, bu duygunun harekete geçirilişi vardır ve teşvik ve caydırma bakımından son derece etkileyici bir yöntemdir. Ahlakî eğitim bakımından, iyinin ve kötünün örneklemeyle insan zihnine tanıtılmasının büyük yararları vardır. Zira davranışların birçoğu zihinle idare edilir. Bu bakımdan hangi davranışın insan karakterine zarar, hangisinin fayda vereceği iyi-kötü bilgisiyle ortaya çıkacaktır⁴⁶.

4. Muhatabın Bütün Güdülerini, Duygularını Harekete Geçirmek

İnsan tabiatında istek, ümit, sevgi, korku, sakınma gibi güdüler, duygular bulunmaktadır. Ümit, istek, sevgi duyguları, insanı yapması gereken şeylere yönlendirirken korku ve sakınma gibi duygular ise insanın uzak durması gereken şeylerden uzaklaşmasına yardımcı olur. Eğer ümit, sevgi duygusu olmasa korku insan benliğini tamamen sarar, o zaman da insan her şeyden korkar duruma gelir. Korku olmayınca da insan azgınlaşır, tiranlaşır, zorba olur çıkar. Ümit onu frenlemekte, ayarlamakta ve dengelemektedir. Aksi halde pısrıklık ve şımarıklık, ümitsizlik ve

⁴⁴ Bkz. Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf, *el-Bahru'l-Muhîd*, Beyrut, 1992, VI, 431-433; Mâverdi, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb, *en-Nûketu ve'l-Uyûn* (thk. Seyyid Abdulmaksûd), Dâru'l-Kütûbi'l-İlmiyye, Beyrût, ty., III, 132; Râzî, Fahrüddin Muhammed b. Ömer, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, Beyrût, 1990, XIX, 92-97; Habenneke, *el-Emsâlu'l-Kur'âniyye*, s. 55-56.

⁴⁵ Eren, Şâdi, *Kur'ânda Teşbîh Ve Temsîller*, s. 161-162.

⁴⁶ Bayraklı, Bayraktar, *İslam'da Eğitim*, s. 208; Bayraktar, M. Faruk, *İslam Eğitiminde Öğretmen-Öğrenci Münasebetleri*, s. 54.

aşırı güven gibi insan şahsiyetini olumsuz yönde etkileyen iki büyük hastalık ve sapma kaçınılmaz olur. Neden ne kadar korkacağını, neyi ne kadar isteyeceğini bilmeyen, sahte korkularla boğuşan veya sahte ümitler peşinde koşan insan tipi ortaya çıkar. O halde korku ile ümit, insan hayatındaki yönelimlerin yönünü ve sınırını belirlerler. Bunlar insanın inançlarında ve davranışlarında doğrudan etkili olan unsurlardır. İyi yönlendirildiği, kanalize edildiği, dengede tutulduğu ve hiçbiri tamamen ihmal edilmediği takdirde gerek inanç gerekse davranışlarda son derece olumlu tesirleri vardır. Eğitimin de önemli gayelerinden birisi olan bu husus⁴⁷, Kur'ân'ın temsili anlatımlarında en güzel şekilde dikkate alınmış, sevgi ve korku, mucizevî bir kıvamda mezcedilerek insan inançları ve davranışlarında olumlu yönde değişiklik yapacak şekilde kullanılmıştır. Bu konuya, şu ayetlerdeki iki meseli örnek olarak verilebilir:

“Ey iman edenler! Yardım ettiğiniz kimselere minnet etmek ve incitmek suretiyle sadakalarınızı boşa çıkarmayın! Allah'a da, ahirete de inanmadığı halde sırf insanlara gösteriş yapmak için malını harcayan kimsenin durumuna düşmeyin! Onun durumu, üzerinde azıcık toprak bulunan kaygan bir kayanın durumuna benzer ki, şiddetli bir yağmur iner inmez toprağı kayıverir, cascavlak kalır. Öyleleri işledikleri hiçbir şeyden sevap ve mükâfat elde edemezler. Zira Allah inkârcılara hidayet etmez.”⁴⁸

“Servetlerini Allah'ın rızasını kazanmak arzusuyla ve gönül hoşluğuyla harcayanların durumu ise, yüksekçe bir tepede bulunan verimli bahçe gibidir. Çünkü böyle bir bahçeye sağanak vurur, bu sayede ürün iki misli artar; sağanak olmadığı zaman da hafif yağmur düşer oraya. Unutmayın ki Allah yaptığınız her şeyi görür.”⁴⁹

İlk meselde infak ettikten sonra başa kakarak ve eziyet ederek infaklarını boşa çıkaranların durumu, önce Allah'a ve âhîret

⁴⁷ Bkz. Bayraklı, Bayraktar, *İslam'da Eğitim*, s. 238-242; Bayraktar, M. Faruk, *İslam Eğitiminde Öğretmen-Öğrenci Münasebetleri*, s. 55-56; Bütü, Sait Ramazan, *Kur'ân Eğitiminin Eşsiz Metodu*, İst., 1987, s. 80; Habenneke, *el-Emsâlu'l-Kur'âniyye*, s. 62; Kodaz, İsmail, *Bir Edebî Tasvîr Biçimi Olarak Kur'ân Meselleri*, s. 227-228; Beyânünî, *Darbu'l-Emsâl*, s. 99-101.

⁴⁸ Bakara, 2/264.

⁴⁹ Bakara, 2/265.

gününe inanmadığı halde sırf gösteriş olsun diye infakta bulunanlara sonra da üzerinde az bir toprak bulunan ve güçlü bir yağmur sonrasında cascavlak bir şekilde kalan kayaya benzetilerek ellerine hiçbir şey geçmeyeceği⁵⁰ gayet çarpıcı bir şekilde gözler önüne serilmiştir. Böylece muhatapta var olan kazanımlarını kaybetme korkusu tahrik edilerek muhatap, amellerini boşa çıkarmama konusunda daha titiz davranacak şekilde yönlendirilmiştir.

İkinci meselle ise mallarını sırf Allah rızası için, gönül hoşluğuyla harcayanların durumu, kuvvetli bir yağmur arkasından kat kat ürün veren yüksek bir tepedeki verimli bir bahçeye benzetilerek⁵¹, muhatapta bulunan servetine servet katma, fazla fazla kar elde etme isteği, umudu, sevgisi depreştirilmiş ve Allah yolunda, içten gelerek infak yönünde olumlu olarak kullanılmaya, kanalize edilmeye çalışılmıştır⁵². Görüldüğü gibi iki mesel ard arda verilerek insandaki korku ve istek duyguları beraberce harekete geçirilmek ve eğitilmek hedeflenmiştir.

5. Bazı Hususları Övmek ve Yüceltmek, Bazılarını da Yermek ve Aşağılamak

Kur'an'daki meselleri incelediğimizde onların bir kısmının medih ve tazim, diğer bir kısmının ise zem ve tahkir için kullanıldığını görmekteyiz⁵³. Kur'an bu şekilde, anlatmak istediği hususu muhatabın zihninde daha anlaşılır hale getirmiş, olayı son derece etkileyici bir biçimde gözler önüne sererek muhatabının düşüncesiyle beraber duygularını da harekete geçirmek suretiyle onun ilgili hususlara dikkatini ve duyarlılığını artırmıştır⁵⁴. Bütün bunları yaparken de muhatabını iyiye yöneltme ve kötünden uzaklaştırmayı amaçlamıştır.

⁵⁰ Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, VII, 49-51; Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl ve Uyûni'l-Akâvîl*, Beyrut, 1977, I, 394; Âlûsî, Ebu'l-Fadl Şihâbüddin, *Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm*, Beyrut, 1994, III, 52-57.

⁵¹ Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, VII, 44-48; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 394-395; Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, III, 57-59.

⁵² Bkz. Habenneke, *el-Emsâlu'l-Kur'âniyye*, s. 63-65; Kodaz, İsmail, *Bir Edebî Tasvîr Biçimi Olarak Kur'an Meselleri*, s. 228.

⁵³ Habenneke, *Emsâlu'l-Kur'an*, s. 99; Habenneke, *el-Emsâlu'l-Kur'âniyye*, s. 73.

⁵⁴ Kodaz, İsmail, *Bir Edebî Tasvîr Biçimi Olarak Kur'an Meselleri*, s. 228-229.

Örneğin; **“Muhammed Allah'ın Elçisi'dir. Onun beraberindeki müminler ise kâfirlere karşı son derece sert ve tavizsiz ama birbirlerine karşı merhamet doludurlar. Onların hep Allah'ın lütuf ve rızasını kazanma gayreti içinde olduklarını, bazen rükûda, bazen de secde namazdan başlarını kaldırmadıklarını görürsün. Onların işaretleri, yüzlerindeki secde nurudur. Bu onların Tevrat'taki temsilleridir. İncil'deki temsilleri de şöyledir: Onlar filiz veren bir tohum gibidirler, sonra Allah o filizi güçlendirir ki sağlam şekilde büyüsün ve sonunda gövdesi üzerinde dimdik dursun ve üreticileri sevindirsin. İşte Allah, müminleri tıpkı bu ekin misali güçlendirip çoğaltmış ve böylece kâfirleri öfkeden kudurtmuştur. Allah inanıp doğru ve yararlı işler yapan o insanlara Allah mağfaret ve büyük bir mükâfat vaat etmiştir.”**⁵⁵ ayetinde Hz. Peygamberin ve arkadaşlarının güzel özellikleri, örnek yüce vasıfları ard arda sıralanmış, onların sosyal ilişkileri; dostlarıyla, düşmanlarıyla olan münasebetleri, ibadet hayatları; rükuları, secdeleri, ahlaki durumları; ihlas ve samimiyetleri anlatıldıktan sonra, onların olgunlaşma, güçlenme süreçleri bir ekin temsiliyle tasvir edilmiştir⁵⁶. Bir taraftan konu temsil üslubuyla sunulurken anlatılmak istenen daha açık ve anlaşılır hale getirilmiş diğer taraftan Peygamberin ashabı medih ve tazim edilerek örnek alınması teşvik edilmiş ve özendirilmiştir.

“Tevrat'ın yükü ile onurlandırılmış iken bu yükü taşıyamamış olanların durumu, sırtına kitaplar yüklenmiş fakat onlardan habersiz bulunan merkebin durumuna benzer. Allah'ın ayetlerini yalanlayanların durumu ne acıdır, çünkü Allah hidayetini böyle zalim bir halka ihsan etmez.”⁵⁷ ayetinde ise Tevrat'ın sorumluluğunu üstlenip sonra da yerine getirmeyen Yahudi alimler örnek gösterilerek, Kur'an'ı öğrenip de onunla amel etmeyenlerin aptalca ve akılsızca tutumunun, taşıdığı ağırlık, çektiği zahmet ve yorgunluk dışında eline bir şey geçmeyen kitap yüklü eşeğe benzetilerek zemmedildiğini ve bu kimselerin aşağılandığını görmekteyiz⁵⁸. Kur'an muhatabını eğitirken, söyle-

⁵⁵ Fetih, 48/29.

⁵⁶ Zemahşeri, *el-Keşşâf*, III, 550-551; Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, XIV, 186-194.

⁵⁷ Cuma, 62/5.

⁵⁸ Zemahşeri, *el-Keşşâf*, IV, 103; Nahlâvi, Abdurrahman, *Usûlü't-Terbiye el-İslamiyye ve Esâlibuhâ*, s. 226.

diklerini doğrulayan davranışlar sergilemeyen kimselerin kötü insanlar olduklarını ifade etmekle yetinebilirdi. Fakat böyle bir tutarsızlığı, kitabı taşıyıp ondan maddi ve manevî hiçbir fayda elde edemeyen bir merkeple anlatmayı, vahyin gereğini yerine getirmeyen insan tiplemesini' bir mesel getirerek yermeyi tercih etmiştir. Böylece konu zem, tahkir, vazgeçirme ve caydırmaya yönelik olarak muhatabın düşüncesiyle beraber duygularını da harekete geçirecek şekilde somut bir tablo şeklinde takdim edilmiştir⁵⁹.

6. Dinleyicinin Zihinsel ve Düşünsel Gücünü Harekete Geçirmek

Kur'an insanı, insanı insan yapan tüm alanlarda eğitir. Bu nedenledir ki onun, zihnin soyuttan somuta, somuttan soyuta geçişinin örnekleriyle dolu olan temsili anlatımları, muhatabın hayal, zekâ, zihin ve idrak gibi tüm düşünsel yeteneklerini ve güçlerini tatmin etme ve harekete geçirme, eğitime katma gayesi güder. Böylece muhatabın hayal dünyasında yeni ufukların açılmasına, farklı açılımların meydana gelmesine, düşünce ufkunun genişlemesine, derinlemesine düşünmesine ve bilinenden hareketle bilinmeyene ulaşmasına neden olur. Muhatabın olaylara çabuk intibak edebilmesini ve olayların gerisindeki incelikleri fark etmesini sağlar⁶⁰.

Şu Kur'an meseli konuya en güzel örnek olacak niteliktedir:

“Eğer dağları yürütecek, yeri param parça edecek, ölüleri bile konuşuracak bir kitap olsaydı... (işte o, bu Kur'an olurdu!)”⁶¹

Bu meselde anlatılmak istenen konu, Kur'an'ın konumunun büyüklüğü ve ona inanmayanların onun hakkındaki kanaatlerinin yanlışlığıdır⁶². Ancak bu anlam, muhatabın sadece akli ve zihni değil hayal melekesi de harekete geçirilerek anlatılmaya çalışılmış hatta cümlede şartın cevabı muhataba bırakılarak onun

⁵⁹ Bkz. Habenneke, *el-Emsâlu'l-Kur'âniyye*, s. 73-75; Kodaz, İsmail, *Bir Edebî Tasvîr Biçimi Olarak Kur'an Meselleri*, s. 229; Kayacan, Murat, *Kur'an'ın Hz. Peygamber'i Eğitmesi*, s. 139.

⁶⁰ Bkz. Habenneke, *Emsâlu'l-Kur'an*, s. 104-105; Habenneke, *el-Emsâlu'l-Kur'âniyye*, s. 76-77; Bayraklı, Bayraktar, *İslam'da Eğitim*, s. 210-211.

⁶¹ Ra'd, 13/31.

⁶² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 260.

zihinsel ve düşünsel güçleri aktif hale getirilmeye⁶³ ve bu şekilde eğitim açısından önemli faydalar sağlanmaya çalışılmıştır.

7. Hem Akla Hem de Vicdana Hitap Etmek

Kur'an'ın düşünce sistemi, insanın bütün yönleriyle ele alan, onun bütün özelliklerini ve idrak merkezlerini dikkate alan ve bu şekilde hangi mantık sisteminin doğru olduğunu gösteren çok yönlü bir mantığın kullanıldığı sistemdir. Salim bir şekilde düşünmeye engel olan şekilci, tek değerli, felsefi terimlere vakıf olmayı gerektiren, duyuları, vicdanı küçümseyen ve sırf zihni kavrama gücünü esas alan statik bir mantık kullanmamaktadır. İnsan aklını felsefi terim ve kavramların düşünmeyi zorlaştırıcı bağlarından kurtarmakta, kalbin fikirlere kolaylıkla boyun eğmesini sağlamakta, selim akla önem vermekte ve bunun yanında duyuları ve vicdanı ihmal etmemektedir. Bu yönüyle dinamik mantığı tercih etmektedir.

Kur'an, düşünme ve akıl yürütmeye sevk ederken, bütün insanları hidayete iletmeyi hedeflediği için sınırlı bir sınıfa hitap eden filozof ve kelamcılarının kullandıkları metodu kullanmaktan kaçınmıştır. Aksine, önyargılı ve inatçı olmayan bütün akılların kabul etmekten başka bir şey yapamayacağı doğal ve yalın olan fakat kesin bilgi veren, nadir bir zekâya, süratli bir intikale, akli ilimleri ve müspet ilimleri bilmeye ihtiyaç hissettirmeyen bir mantık kullanmıştır. O düşünme sisteminde filozof ve kelamcılarının kullanmadıkları malzemelere yer vermiş ve herkeste yaratılıştan var olan bir akıl yürütme metodunu benimsemiştir.

Şu halde Kur'an'ın anlatım tarzının, akla yer vermekle beraber, insanın duygusal yönüne de önem veren edebiyatla içi içe olduğunu ve edebî bir karakter arz ettiğini söyleyebiliriz. Akli gerçekleri ve ilmi prensipleri edebî bir üslup kullanarak halkın da anlayacağı hale getiren Kur'an, insanların çoğunun yaptığı gibi gerçeğe bir açıdan yaklaşmamakta, onu çok yönlü olarak ele alıp insandaki bütün idrak kapılarını, anlayış kabiliyetlerini harekete geçirmeyi hedeflemektedir⁶⁴.

Kur'an, insanların hayatlarına yön verecek, onları iyiye, hayra yöneltecek olan inanç sistemini yerleştirirken salt akıla, zihne, zekâya, duyulara değil aynı zamanda kalbe, gönle, vicdana da

⁶³ Kodaz, İsmail, *Bir Edebî Tasvîr Biçimi Olarak Kur'an Meselleri*, s. 230.

⁶⁴ Kayacan, Murat, *Kur'an'ın Hz. Peygamber'i Eğitmesi*, s. 63-64.

seslenmiştir. Muhatapta oluşturmak istediği akli kanaatleri ve sonrasındaki ahlakî davranışları vicdana hitap eden bir mantıkla, duyular yoluyla ruha geçen bir yöntemle sağlamaya çalışmıştır. Ona göre ahlakî davranışlara dönüşecek olan inanç, hem akıl hem de gönül işidir. Malumat âlemindeki bütün bilinenler, zihin âlemindeki 'makul' ile tecrübe âlemindeki 'mahsus'tan ibaret değildir. Hem zihin hem de akıl ruhun pencerelerinden sadece birer penceredir ve yalnız bu iki güç inanç gibi önemli konularda hüküm vermek için yeterli olamazlar. İnanç meselesi zihin ufuklarının üzerindedir ve oraya ancak akıl yoluna giren, basiret hidayetine eren, sesleri ve ışıkları almak için kalp, gönül gözünü açan kimse yükselebilir. Özetle Kur'an, akla hitap ederken, duyuları harekete geçirirken tek hedefi vardır o da bunlar yoluyla doğrudan doğruya basirete nüfuz etmek, vicdana, gönle ulaşmaktır. Bu konuda kendisinde temsili ve tasvirî anlatımın hâkim olduğu meseller çok önemli katkılar sağlamıştır. Bu sayededir ki çok hayati konuları, anlaşılması güç kelimî ve felsefî tartışmalara hiç girmeden avam havas herkesin anlayabileceği tarzda basit ve kolay bir dille ve büyük bir ustalıkla muhataplara anlatmayı başarmıştır⁶⁵.

Örneğin: Müşriklerin taptıkları ilahların aczini belirten mana, farklı yalın ifadelerle anlatılabilir. Mesela: Sizin Allah'tan başka taptıklarınız en basit yaratıklardan daha acizdir. Bu tabirin ifade ettiği anlam bu yalın haliyle sadece zihne hitap etmektedir. Fakat Kur'an 'ın meselle anlatım metodu bu anlamı şu tasvirî şekle sokmuştur:

“Ey müşrikler! İşte size bir temsil getiriliyor, ona iyi kulak verin: Sizin Allah'tan başka yalvardığınız sahte tanrılar, hepsi bir araya gelip güç birliği yapsalar da, bir sinek bile yaratamazlar. (Sinek yaratmak şöyle dursun) Hatta sinek onlardan bir şey kapsa, onu dahi kurtarıp geri alamazlar. Kısacası, kendine yalvarılan put da ondan medet uman da büsbütün aciz!”⁶⁶

⁶⁵ Bkz. Kutup, *Kur'an'da Edebî Tasvîr*, s. 325-329; Bûtî, Sait Ramazan, *Kur'an Eğitiminin Eşsiz Metodu*, s. 63-64; Beyânûnî, *Darbu'l-Emsâl*, s. 83-85 Nahlâvî, Abdurrahman, *Usûlü't-Terbiye el-İslamiyye ve Esâlibuhâ*, s. 227.

⁶⁶ Hac, 22/73.

Mana adeta coşuyor, birbirini takip eden şu resimlerde netleşiyor. **“Bir sinek bile yaratamazlar”** bu birinci aşama. **“Hepsi bir araya gelip güç birliği yapsalar dahi”** bu da ikincisi. **“Sinek onlardan bir şey kapsa, onu dahi kurtarıp geri alamazlar”** bu da üçüncüsü. Görüldüğü gibi şirk koşmanın ne denli aptalca bir şey olduğu çok mükemmel bir şekilde tasvir ediliyor⁶⁷ ve tasvirinde takip edilen tedricilik ruhta iğneli bir alay ve müthiş bir küçümseme hissi meydana getiriyor. Bu, mübalağalı bir anlatım değil basit bir gerçektir. Evet, ilahlar bir araya toplansalar dahi asla bir sinek yaratamazlar. Hâlbuki sinek küçüktür, hakirdir ama onu yaratmadaki mucize, deveyi yaratmadaki mucizenin aynıdır. Bu bütün büyükleri, küçükleri içine alan ‘hayat’ mucizesidir. Aslında mucize kocaman canlılar yaratmak değil, en küçük hücreyi yaratmaktır⁶⁸.

Mesel bu anlatımıyla bahsi geçen gerçeği, edebî bir üslupla duyulara da hitap ederek anlatmış ve gönle açılan bütün kapıları aralayarak ruhî tesir alanını genişletmiş olmaktadır. Bunun eğitim açısından ne denli olumlu sonuçlar doğuracağı ortadadır.

8. Maksadı Daha İyi Bir Şekilde İfade Etmek

İnsanlar, edebiyatçısından kültür seviyesi çok düşük olanına, günlük konuşmalardan edebî yapıtlara varıncaya kadar her durum ve konumda temsili anlatıma başvururlar. Bunun nedeni ise mesellerin, maksadı ifade etmek için son derece uygun anlam yoğunluğu ve derinliği olan etkili yapılar olmasıdır⁶⁹. Bu nedendir ki meseller, toplumun tüm kesimleri tarafından kabul görmüş, beğeni kazanmış ve toplumların asırlar boyu tecrübelerini de kattıkları anlam hazineleri haline gelmiştir⁷⁰. Kur’ân bu amaçla mesellerle anlatımı tercih etmiş, maksadını okuyucusuna en uygun sözcüklerle ifade edebilmiş ve onlarda istediği etkiyi uyandırabilmiştir.

9. Son Derece Geniş ve Kapsamlı Konuları Özlü ve Veciz İfadelerle Aktarmak

Mesellerin kısa ve özlü anlatımlar olması, sayfalar alabilecek duygu ve düşünceleri birkaç kelimeye, cümleye sığdırması, onun

⁶⁷ Zemahşeri, *el-Keşşâf*, III, 22-23.

⁶⁸ Kutup, *Kur’ân’da Edebî Tasvîr*, s. 344-345.

⁶⁹ Cürcânî, *Esrâru’l-Belâga*, s. 112; Gatâmiş, *el-Emsâlu’l-Arabiyye*, s. 249-250.

⁷⁰ İmil Bedî’, *Mevsuatu’l-Emsâli’l-Arabiyye*, I, 33.

rahatça hafızalarda tutulmasına, uzun süre akılda kalıcı olmasına, kolayca kullanılmasına, anlaşılmasına ve toplumun her kesimi arasında yaygınlaşmasına neden olmaktadır. Nitekim söz uzadıkça ve anlam olarak dolgunluğunu yitirdikçe etkisini ve çarpıcılığını kaybetmekte ve akılda kalıcılığı zorlaşmakta hatta imkânsız hale gelerek kullanımdan düşmektedir⁷¹. Bu nedenledir ki Kur'an temsili anlatımlara sık sık başvurarak eğitim ve terbiye açısından kalıcı ve etkileyici sonuçlar almayı başarmıştır.

10. Anlatıma Güzellik ve Çekicilik Kazandırmak

Kur'an'daki temsili anlatımın bir başka gayesi de sanat yönü ağır basan bu yapılar aracılığıyla anlatıma güzellik, estetik ve dolayısıyla çekicilik, zenginlik ve enginlik kazandırmaktır. Bu güzellik ve estetik, duygulara hitap edip gönülleri okşadığı için sözü son derece etkili ve dokunaklı kılmış ve muhatapları derinden etkileyebilmiştir⁷².

11. Muhatabın Dikkatini Çekmek

Meseller, genç-yaşlı, eğitilmiş-eğitimsiz her yaştan ve her seviyeden insanın hoşlandığı, ilgisini çektiği anlatımlardır. Kur'an bu nedenle vermek istediği mesaja muhatapın dikkatini çekebilme, onu iyiliğe ve gerçeğe doğru motive edip, harekete geçirmek ve etkileyebilme için bu yapılara sıkça başvurmuştur. Yapısı gereği zaten etkili bir eğitim aracı olan bu yapılar, Kur'an'ın kendi mesellerine kattığı farklı özellikler sayesinde bir kat daha etkili hale gelmiş ve Kur'an'ın eğitim ve terbiye ameliyesinde olumlu ve etkin bir görev üstlenmiştir.

Şu mesel yukarıdaki son üç başlık için çok güzel bir misal olacak niteliktedir:

“Allah'tan başka sığınacak tanrı edinenlerin durumu, tıpkı kendine yuva edinmeye çalışan örümceğin durumu gibidir. Hâlbuki en çürük yuva, örümcek yuvasıdır. Keşke bu gerçeği bir bilseler!”⁷³

⁷¹ Bkz. Suyûtî, *el-İtkân*, I, 486; Habenneke, *Emsâlu'l-Kur'an*, s. 108; Gatâmiş, *el-Emsâlu'l-Arabiyye*, s. 250-251; Beyânünî, *Darbu'l-Emsâl*, s. 79.

⁷² Ebû Sa'd, Ahmed, *Mu'cemu't-Terâkib ve'l-İbârâti'l-Istilâhiyyeti'l-Arabiyye el-Kadîmetu minhâ ve'l-Müvellid*, Beyrut, 1987, s. 7; Gatâmiş, *el-Emsâlu'l-Arabiyye*, s. 251.

⁷³ Ankebut, 29/41.

Kur'ân meselde Allah'tan başka edinilen dostların, velilerin, dayanılan, bel bağlanan şeylerin zayıflığı, güçsüzlüğü bunlara tapanların ne derece güçsüz, dayanıksız, çürük sığınak edinmek istedikleri tasvir etmiştir. Bunun için de örümcek yuvası örneğini kullanmıştır. Çünkü örümcek yuvası zayıflıkta darb-ı mesel olmuştur. Çok zayıf, ince ağlarla örüldüğü için ne örter, ne de sıcak ve soğuktan korur, hiçbir işe yaramaz. Bir kimse dokunacak, bir rüzgâr esecek olsa hemen bozulur. Örümcek kafalı müşriklerin de sığınakları, tutamakları böyle çürüktür. Örümcek o ağla sinek avlar. Müşriklerin de putlara ibadetle ellerine geçenler, sinek misali değersiz şeylerdir. Ayette örümcek 'ankebut' kelimesiyle ifade edilmiştir. Ankebut dişi örümcek demektir. Çiftleşmeden sonra eşini öldüren dişi örümceğin yuvası en yakın dostuna bile mezar olduğu gibi, oraya düşen sinek ve böcekler için de ölüm ağıdır. Örümcek yuvasından muradın onların batıl dinleri olması da muhtemeldir. Bu durumda da batıl dinlerinin onlara hiçbir fayda sağlamayacağı, ne azaptan kurtarmaya ne de dünya ahiret mutluluğuna erdirmeye gücü yeteceği anlatılmak isteniyor⁷⁴.

Kur'ân'ın bu ayetlerde anlatmak istediği şey, kendiden başka ilahlar edinmenin yanlışlığı ve buna kalkışanların düştükleri kötü durumdur. Ancak bu anlamı, yukarıda görüldüğü gibi mesel şeklinde takdim etmiştir. Böylece muhataplarının dikkatini konunun üzerine çekip, onların duygularına, gönüllerine hitap edip onları derinden etkileyen edebî ve estetik değeri yüksek, son derece hoş, çekici ve derinliği olan veciz bir anlatım tarzını tercih etmiştir. Zira bu türden bir anlatım, muhatabı iyiye yönlendirme, kötüden sakındırma konusunda vazgeçilemeyecek bir anlatımdır.

12. Anlatımda ve Üslupta Çeşitlilik

Kur'ân'da mesellerle anlatımın eğitim öğretim açısından önemli olan bir diğer özelliği de, anlatımda ve üslupta çeşitlilik konusudur. Bu da mesellerde kendini birkaç şekilde göstermektedir:

a. Vurgulanmak istenen bir anlam, düz anlatımla ifade edildikten sonra bir de temsili anlatımla sunulmak şeklinde bizatihi mesellerin kendisiyle anlatıma, üsluba katılan çeşitlilik. Eğitim

⁷⁴ Bkz. Kutup, *Kur'ân'da Edebî Tasvîr*, s. 58-59; Eren, Şâdi, *Kur'ânda Teşbîh Ve Temsiller*, s. 82.

⁷⁴ Beyânûnî, *Darbu'l-Emsâl*, s. 19-22.

ve öğretim açısından fevkalade önemli olan ve anlatıma farklılık, renklilik, zenginlik katan bu özellik sayesinde ki muhatap bıktırılmamış, usandırılmamış, verilmek istenen mesajı derinlemesine ve bütün boyutlarıyla anlamasına, kavramasına yardımcı olacak şekilde zihinsel olarak zinde kalması sağlanmıştır⁷⁵.

Bu son iki başlığa şu ayetler güzel bir örnek teşkil etmektedir.

“İnsanlardan öyleleri var ki gerçekte inanmadıkları halde ‘Biz Allah'a ve ahiret gününe inanıyoruz’ derler. Akılları sıra Allah'ı ve iman edenleri aldatacaklar. Kendilerinden başkasını aldatamazlar da farkında değiller. Onların kalpleri hastalıklıdır, Allah hastalıklarını daha da artırsın! Yalan söylemelerinden ötürü onlara acı bir azap vardır. Ne zaman onlara: ‘Yeryüzüne fesat saçmayın!’ denilse ‘Ne münasebet! Bizim ortalığı düzeltmekten başka işimiz yok!’ diye karşılık verirler. Gerçekte onlar bozguncuların ta kendisidirler de farkında değiller. Yine kendilerine, ‘Şu halkın inandığı gibi inanın’ denildiğinde, ‘Beyinsizlerin inandığı gibi mi inanacağız’ derler. Gerçek beyinsizler onlardır, fakat bilmezler. Bunlar iman edenlerle karşılaştıkları vakit ‘Biz de müminiz’ derler. Fakat kâfirlerin elebaşlarıyla baş başa kaldıklarında da: ‘Emin olun, biz sizinle beraberiz, biz onlarla alay ediyoruz’ derler. Allah onlara bu alaycı tavırlarının hesabını soracak. Şimdilik azgınlıkları ve sapkınlıkları içinde bocalayıp dursunlar bakalım. Onlar, hidayeti sapıklıkla değiştirdiler. Bu yüzden de kar etmeyip zarar ettiler. Zira onlar doğru yolda değiller.”⁷⁶

“Bunların durumu, aydınlanmak için ateş yakan bir kimşenin durumuna benzer. Ateş çevresini aydınlatır aydınlatmaz Allah onların gözlerinin nurunu giderir ve karanlıklar içinde bırakır, onlar da göremez olurlar. Onların kulakları hakikati işitmez, dilleri hakikati söylemez, gözleri de hakikat ışığını görmez. Bu yüzden de inkârdan vazgeçip bir türlü imana gelemeler.”⁷⁷

⁷⁵ Beyânüni, *Darbu'l-Emsâl*, s. 78.

⁷⁶ Bakara, 2/8-16.

⁷⁷ Bakara, 2/17-18.

“Ya da onların durumu, kapkara bulutlar, gök gürültüleri ve şimşekler eşliğinde adeta bardaktan boşanırcasına yağan yağmura tutulmuş kimselerin durumuna benzer: Ölümün dehşeti içinde yıldırımlardan korunmak için parmakları ile kulaklarını tıkarlar ama Allah hakikati inkâr edenlerin kaçıp kurtulmasına müsaade etmez. Çakan şimşekler neredeyse gözlerini alıverir. Şimşek parıldadığında yürürler, ortalık birden kararınca da oldukları yerde dikilip kalıverirler. Şayet Allah dileseydi, onların hakikati fark edip idrak etme kabiliyetlerini tümünden ellerinden alabilirdi. Çünkü Allah her şeye kadirdir.”⁷⁸

Yukarıdaki ayetlerin ilk dokuzunda Cenabı Hak münafıkların özelliklerini düz bir anlatımla sıralıyor böylece onların içyüzlerini ortaya seriyor, yamukluklarını, sapıklıklarını ifşa ediyor, hakikat karşısında takındıkları yanlış tutumlarını sorguluyor⁷⁹. Bunu yaparken de kimi zaman onlarla diyaloga giriyor, cevaplarını veriyor. Daha sonra ise benzer gerçekleri, münafıkların gerçek yüzlerini, hastalıklı karakterlerini, içinde buldukları sıkıntılı psikolojiyi, yaşadıkları ruhi işkenceyi, acınacak durumu, açmazı, derin çelişkiyi iki meselle yeniden tasvir ediyor⁸⁰. Önemine binaen vurgulamak istediği anlamı farklı bir üslupla (mesel üslubuyla) yeniden takdim ederek anlatıma açıklık, çeşitlilik, renk katıyor, bıktırmıyor, usandırmıyor. Aynı zamanda da muhatabın yeniden dikkatlerini konunun üzerine çekiyor.

b. Mesellerin formatında sergilenen çeşitlilik. Kur’ân genel üslubu gereği mesellerle anlatımında tekdüze bir yöntemden kaçınmıştır. Mesellerini kimi zaman içerisinde ‘mesel’ sözcüğünü kullanarak doğrudan sunmuştur. Bunun örneği yukarıda geçen mesellerde görülmektedir. Kimi zaman da ‘mesel’ sözcüğünü açıkça kullanmadan dolaylı biçimde sunmayı tercih etmiştir⁸¹. Şu ayette olduğu gibi:

⁷⁸ Bakara, 2/19-20.

⁷⁹ Bkz. Zemahşeri, *el-Keşşâf*, I, 166-194.

⁸⁰ Bkz. Zemahşeri, *el-Keşşâf*, I, 194-222; Beyânüni, *Darbu’l-Emsâl*, s. 78.

⁸¹ Beyânüni, *Darbu’l-Emsâl*, s. 82.

“De ki: “Rabbimin sözlerini yazmak için denizler mürekkep olsa ve bir o kadarını da katsak, denizler tükenir ama Rabbimin sözleri tükenmezdi.”⁸²

Ayette Yüce Allah, sözlerinin, hikmetlerinin sonsuz olduğunu, ilminin yazmakla bitmeyeceğini anlatmak için bir temsil getiriyor⁸³ ve bunu da ‘mesel’ sözcüğünün kullanılmadığı farklı bir üslupla yapıyor.

c. Mesellerin anlatımında farklı sanatların, üslupların kullanılması⁸⁴ şeklinde görülen çeşitlilik. Her sanatın kendine has özellikleri, her üslubun anlatıma kattığı güzellikler, muhatapta bıraktığı izler olduğu düşünülürse, Kur'an kendine has gayelerini gerçekleştirirken seçtiği konulara en uygun sanatlardan ve üsluplardan yararlanmasının ne denli önemli olduğu anlaşılacaktır. Nitekim Kur'an, doğrudan veya dolaylı sunduğu mesellerinde başta teşbih, mecaz, istiare ve kinaye olmak üzere teşbih, temsil, edebî tasvir, diyalog, soru-cevap vb. daha birçok sanatı ve üslubu⁸⁵ yerli yerinde kullanarak bu sanatlardan muhatapın bütün güçlerini, melekelerini harekete geçirmede, zinde tutmada, eğitime, öğretime katmada en üst düzeyde istifade etmesini başarmıştır⁸⁶.

13. Gerçekçilik

Kur'an mesellerinin önemli bir özelliği de gerçekçi olmasıdır. Bu nedendir ki konularını, örneklerini gerçek hayattan, doğadan seçer, insanın içinde yaşadığı uzak-yakın çevreyle asla irtibatını koparmaz, sadece sınırlı, dar bir çevreyi ilgilendiren, gerçekleşme şansı az olaylara, görülmesi nadir, rastlanması imkânsız örneklere iltifat etmez ve aşırı, gerçek dışı abartılardan her zaman kaçınır. Bu anlatım tarzının insan eğitimi konusundaki olumlu etkileri bağlamında şunları söyleyebiliriz:

a. Kur'an meselleriyle eğitilen muhatap gerçek hayattan, pratikten kopuk olarak, hayal aleminde yaşamaz, aksine gerçek-

⁸² Kehf, 18/109.

⁸³ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 501; Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXI, 150.

⁸⁴ Habenneke, Abdurrahman el-Meydani, *el-Emsâlu'l-Kur'âniyye*, Beyrut, 1980, s. 83.

⁸⁵ Bkz. Habenneke, *el-Emsâlu'l-Kur'âniyye*, s. 83.

⁸⁶ Bkz. Habenneke, *el-Emsâlu'l-Kur'âniyye*, s. 83.

lerle iç içe olmayı beceren, onları dikkate alan, onlarla yaşamaya çalışan gerçekçi, ayakları yere basan bir karaktere bürünür.

b. Kur'ân meselleriyle eğitilen muhatap sağlıklı ve dengeli bir gelişme gösterir. Duyguları aklının önüne geçmez, hayalle gerçeği birbirine karıştırmaz.

c. Kur'ân meselleriyle eğitilen muhatap Kur'ân mesellerindeki örneklerden hareketle çevresindeki doğadan, olaylardan sürekli imanî hakikatler, ibretler çıkarmaya çalışır⁸⁷.

Kur'ân'ın temsili anlatımlarında bütün bu gayelere teker teker rastlanabildiği gibi bir meselde birden fazla gayenin konu edildiği de gözlemlenebilmektedir. Kur'ân mesellerini inceleyenler bu türden örneklerin azımsanamayacak miktarda olduğunu fark edeceklerdir⁸⁸.

Sonuç

Eğitim temelde bir biçimlendirme, şekillendirme ve modelleme çalışmasıdır. İnsanı en iyi şekilde eğitebilmenin yolu onu tanımaktan ve yapısına uygun yöntemleri uygulamaktan geçer. Onu en iyi tanıyan ve onun yapısını, gereksinimlerini, zaaflarını ve güçlü yönlerini, dünya ve ahiret mutluluğu için ne gerekliyse en iyi bilen, onu yaratan Allah'tır. Hayatın her alanında olduğu gibi eğitim alanında da vahyin öğretilerinden, Kur'ân'ın yöntemlerinden istifade etmek gerekir. Zira Kur'ân bir hidayet rehberi ve başlı başına bir eğitim modeli olarak gönderilmiş bir kitaptır. Genelde bütün gayelerini gerçekleştirmede, özelde ise eğitim amaçlı olarak meselleri çok yer vermiştir. Bu noktada hem örgün, hem de yaygın eğitimde mesellerle anlatımın verimli ve etkili bir eğitim açısından oldukça önemli bir yeri vardır. Eğitimcilerin bu yöntemden azami düzeyde istifade etmeleri gerekmektedir. Çünkü meseller her şeyden önce öğretimi kolaylaştırır ve konuların daha rahat anlaşılmasını sağlar. Onlarla verilen bilgiler sağlam zemine oturur. Akıllarda daha iyi kalır ve yaşama tatbiki kolaylaşır. Aynı zamanda dinleyenleri sıkımsız ve anlatılan konuya ilgiyi artırır. Anlatıma çeşitlilik katan meseller, karmaşık konuların anlaşılmasında ve zor konuların kavranmasında son derece önemlidir. Meseller konuyu tekdüzelikten kurtarır. Soyut manalar yalın olarak anlatıldığında akli yorar ve dikkatleri dağıtabilir. Temsille an-

⁸⁷ Beyânüni, *Darbu'l-Emsâl*, s. 111-112.

⁸⁸ Habenneke, *el-Emsâlu'l-Kur'âniyye*, s. 40.

latım ise mananın tablolaşmasını, canlanmasını hatta hareketlenmesini sağlar. Bu sayede mücerret anlamlar, imanî hakikatler, gaybî gerçekler somutlaşarak adeta zihinlere kazınır. İnsan meselleri dinlerken duygu, düşünce, his, vicdan, akıl, hayal her yönüyle olaya kendini kaptırır, olayı bizzat yaşar, kendini olayın kahramanlarıyla özdeşleştirir.

KAYNAKÇA

- Aydın, Mehmet Zeki, *Din Öğretiminde Yöntemler*, Ank.,2005.
- Âlûsî, Ebu'l-Fadl Şihâbüddin, *Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'ânî'l-Azîm*, Beyrut, 1994.
- Bayraklı, Bayraktar, *İslam'da Eğitim, Batı Eğitim Sistemleriyle Mukayeseli*, İst., 1989.
- Bayraktar, M. Faruk, *İslam Eğitiminde Öğretmen-Öğrenci Münasebetleri*, İst., 1989.
- Beyânünî, Abdulmecid, *Darbu'l-Emsâl fi'l-Kur'ân Ehdâfuhu't-Terbeviyye ve Âsâruhû*, Dimeşk, 1991.
- Bilgin, Beyza, Selçuk, Mualla, *Din Öğretimi, Özel Öğretim Yöntemleri*, Ank., 1997.
- Bütî, Sait Ramazan, *Kur'ân Eğitiminin Eşsiz Metodu*, İst., 1987.
- Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usûlü*, Ank., 1985.
- Cürçânî, Abdulkâhir, *Kitâbu Esrâri'l-Belâga* (thk. Hellmut Ritter), İst., 1954.
- Ebû Ali, Muhammed Tefkik, *el-Emsâlu'l-Arabiyye ve'l-Asru'l-Câhili*, Beyrut, 1988.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf, *el-Bahru'l-Muhîd*, Beyrut, 1992.
- Ebû Sa'd, Ahmed, *Mu'cemu't-Terâkîb ve'l-İbârâti'l-Istilâhiyyeti'l-Arabiyye el-Kadîmetu minhâ ve'l-Müvelled*, Beyrut, 1987.
- Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, İst., ty..
- Eren, Şâdi, *Kur'ânda Teşbîh Ve Temsiller*, İst., 2002.
- Fersahoğlu, Yaşar, *Kur'ân'da Zihin Eğitimi*, İst., 1996.
- Gatâmiş, Abdulmecid, *el-Emsâlu'l-Arabiyye, Dirâsetun Târîhiyye Tahlîliyye*, Dimeşk, 1988.
- Habenneke, Abdurrahman el-Meydani, *Emsâlû'l-Kur'ân ve Suverün min Edebihi'r-Râfi'*, Dimeşk, 1992.
- _____, *el-Emsâlû'l-Kur'âniyye*, Beyrut, 1980.
- İmil Bedî' Yakub, *Mevsuatu Emsâli'l-Arab*, Beyrut, 1995.
- Kâsımî, Ali, *et-Teâbîru'l-Istilâhiyye ve's-Siyâkiyye ve Mu'cemun Arabiyyun Lehâ*, yy., ty..
- Kayacan, Murat, *Kur'ân'ın Hz. Peygamber'i Eğitmesi*, İst., 2007.
- Kodaz, İsmail, *Bir Edebî Tasvîr Biçimi Olarak Kur'ân Meselleri* (Basılmamış Doktora Tezi), Sos. Bil. Enst., Konya, 1999.
- Kutup, *Kur'ân'da Edebî Tasvîr*, Ank., 1967.
- Mâverdi, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb, *en-Nüketu ve'l-Uyûn* (thk. Seyyid Abdulmaksûd), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, ty..
- Nahlâvî, Abdurrahman, *Usûlü't-Terbiye el-İslamiyye ve Esâlibuhâ*, Dimeşk, 1979.
- Öcal, Mustafa, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metotlar*, Ank. 1991.
- Özbek, Abdullah, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed*, Konya, 1991.

- Râzî, Fahrüddin Muhammed b. Ömer, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, Beyrût, 1990.
- Semerkandî, Ebu'l-Leys Nasr b. Ahmed b. İbrâhim, *Tefsîru's-Semerkandî* (thk. Ali Muhammed, Adil Ahmed, Zekeriya Abdulmecid), Beyrût 1993.
- Senih, Safvet, *Kur'ânda Edebî Veche*, İzmir, 1989.
- Suyûtî, Abdurrahman b. Ebubekir, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân* (trc. Komisyon), İst., 1987.
- Şerif Mansûr b. Avn el-Abdelî, *el-Emsâl fî'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Cidde 1985.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, Beyrut, 1992.
- Tabersî, Ebu Ali el-Fadl b. el-Hasen, *Mecmeu'l-Beyân fî Tefsiri'l-Kur'ân*, Beyrut, ty..
- Uludağ, Süleyman, *Felsefe Din İlişkileri*, İst., 1985.
- Veli Ulutürk, *Kur'ân'da Temsillî Anlatım*, İst., 1995.
- Yavuz, Yusuf Şevki, *Kur'ânı Kerimde Tefekkür ve Tartışma Metodu*, Bursa, 1983.
- Zemahşerî, *Esâsu'l-Belâga*, (thk. Abdurrahim Mahmut), Beyrut, 1982.
- _____, *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl ve Uyûni'l-Akâvil*, Beyrut, 1977, I, 394;

